

Hanefî Fıkhdında Evlilik İddialarına Karşı Kadının Savunma Aracı: Adana Şer'îyye Sicillerinde İstinkâh Delili*

Ömer KORKMAZ**

ÖZ

Bu makale Hanefî fıkhd sisteminde yer alan “istinkâh delili”ni teorik ve pratik yönleriyle ele alarak bu delilin özellikle Osmanlı mahkemelerinde kadınların hukukî korunması açısından nasıl işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. İstinkâh, bir erkeğin bir kadına evlenme teklifinde bulunması anlamına gelmekte olup, bu teklifin daha sonra aynı kişi tarafından ileri sürülen nikâh iddialarını geçersiz kıldığı kabul edilmektedir. Çalışmada Adana şer'îyye sicillerinde kayıtlı çok sayıda dava örneği üzerinden kadınların bu delili nasıl kullandıkları, evlilik iddialarına nasıl itiraz ettikleri ve bu süreçte mahkemelerce nasıl desteklendikleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Kadınların, şahit beyanları ve delil sistemi içinde aktif olarak yer alması, Osmanlı toplumunda kadının yalnızca “korunan” bir varlık değil, aynı zamanda kendi hakkını savunabilen, delil üretebilen ve yargısal sürece müdahil olabilen bir birey olarak kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Böylece istinkâh delilinin hem teorik düzlemdeki yeri hem de Osmanlı kadınlarının hukukî korunmasındaki işlevi açıklığa kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Fıkhdı, İstinkâh Delili, Osmanlı'da Kadın, Adana Şer'îyye Sicilleri, Kadınların Hukukî Korunması

A Woman's Defense Tool Against Marriage Claims in Hanafî Fiqh: The Istinkâh Evidence in The Adana Sharia Court Records

ABSTRACT

This article examines the "istinkâh evidence" within the Hanafî legal tradition from both theoretical and practical perspectives, focusing particularly on its function in ensuring the legal protection of women in Ottoman courts. *Istinkâh* refers to a man proposing marriage to a woman, and such a proposal is considered to invalidate any subsequent claim by the same man that he is already married to her. The study analyzes numerous court cases recorded in the *shar'îyya* registers of Adana to reveal how women invoked this evidence, how they contested false marriage claims, and how the courts supported their legal defenses. The active role of women in the evidentiary process through witness testimonies and engagement with legal procedures demonstrates that they were not merely “protected” subjects in Ottoman society but were recognized as legal agents capable of defending their rights, producing evidence, and participating in judicial proceedings. Thus, the study clarifies both the theoretical foundation and the practical significance of the *istinkâh* evidence in the legal protection of Ottoman women.

Keywords: Islamic Law, Hanafî Fiqh, Istinkâh Evidence, Women in the Ottoman, Adana Shar'îyya Court Records, Legal Protection of Women.

* Bu çalışma, “XVIII. Yüzyıl Adana Şer'îyye Sicilleri Özelinde Aile Hukuku” başlıklı doktora tezinde kısaca yer verilen istinkâh delili konusunun yeni örneklerle ve analizlerle genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Assoc. Prof., Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Adana, Türkiye, okorkmaz@cu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8070-5398>, <https://ror.org/05wxkj555>.

Geliş Tarihi / Date of Submission : 17.07.2025

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 09.10.2025

Atıf / Citation: Korkmaz, Ömer. “Hanefî Fıkhdında Evlilik İddialarına Karşı Kadının Savunma Aracı: Adana Şer'îyye Sicillerinde İstinkâh Delili”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62 (Aralık 2025), 23-38. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1744563>.

Etik Beyan ve Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ethical Statement and Conflicts of Interest: The author declares that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, all sources used were indicated in the bibliography, the study was not financially funded, and there is no conflict of interest.

Copyright & License: Author publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY 4.0

Giriş

Osmanlı yargı sisteminde nikâh akdine ilişkin davaların çözümünde uygulanan hukukî deliller yalnızca tarafların beyanları ve şahitlik kurumuna dayanmamış; aynı zamanda fıkıh literatüründe kök bulan ve mahkemelerde pratik karşılığı bulunan özgün delil türleriyle de şekillenmiştir. Bu bağlamda, Hanefî fıkıh geleneğine özgü olarak geliştirilen ve özellikle kadınların asılsız evlilik iddialarına karşı korunmasını amaçlayan “istinkâh delili”¹ Osmanlı taşra mahkemelerinde dikkate değer bir uygulama alanı bulmuştur. İstinkâh kavramı, bir kimsenin bir kadınla evlenmek istemesi anlamına gelirken; bu iradenin daha sonra ileri sürülecek nikâh iddialarını geçersiz kılması, fikhî sistematiğe “tenâkuz” ilkesine dayandırılarak hukukî bir delil haline getirilmiştir. Osmanlı şer’iyye sicillerine yansıyan çok sayıda dava, bu delilin mahkeme nezdinde geçerli bir savunma mekanizması olarak kullanıldığını ve özellikle kadınlar tarafından etkin biçimde ileri sürüldüğünü göstermektedir.

İstinkâh delili Osmanlı mahkeme pratiğinde özellikle evlilik iddialarının reddinde başvuru alan önemli bir hukukî araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu delilin işleyişi genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir: Bir erkek, geçmişte bir kadına evlenme teklifinde bulunmuş; yani kadını nikâha davet etmiştir. Aradan bir süre geçtikten sonra ise aynı erkek, ilgili kadına karşı mahkemede dava açarak onunla hâlihazırda evli olduğunu iddia etmiş ve bu iddiasını şahit beyanlarıyla desteklemeye çalışmıştır. Ancak kadın, söz konusu kişinin kendisiyle daha önce evlenmek istediğini, bu evlilik teklifini reddettiğini beyan ederek durumu şahitlerle ispatlamış ve söz konusu evlilik iddiasını çürütmüştür. Bu tür durumlarda, kadın tarafından ileri sürülen ve şahitlerle desteklenen “istinkâh savunması” erkek tarafın nikâh iddiasının mahkemece dinlenmeksizin reddine sebep olmaktadır. Hanefî fıkıhında istinkâh olarak adlandırılan söz konusu uygulama bu çalışmada “istinkâh delili” olarak isimlendirilmiştir.

İslâm hukukunda nikâh akdinin geçerliliği, esasen tarafların rızası ve şahitlerin huzurunda gerçekleşmesiyle tamamlanmakta; akdın geçerliliği için herhangi bir resmî tescil şart koşulmamaktadır. Bu durum, zamanla nikâhın varlığı veya yokluğu konusunda taraflar arasında ihtilafların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İşte istinkâh, böyle bir zeminde ortaya çıkan nikâh iddialarına karşı, özellikle kadınların savunma aracı olarak başvurdukları bir argüman işlevi görmüştür. Günümüzde resmî tescil sistemi sayesinde nikâhın varlığı veya yokluğu kolaylıkla belgelerden anlaşılabilse de, sözlü beyanların ve şahadetlerin esas olduğu bir hukuk düzeninde istinkâh, yargılamada anlamlı ve işlevsel bir rol üstlenmiştir.

Bu çalışma, istinkâh delilinin Hanefî fıkıh geleneğindeki teorik dayanaklarını ortaya koymanın yanı sıra, Osmanlı taşra yargı pratiğinde nasıl uygulandığını somut dava örnekleri üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle kadınların mahkemelere başvurarak bu delile dayalı şekilde asılsız evlilik iddialarını bertaraf etmeleri, Osmanlı yargısının işleyişinde kadının pasif değil, aksine aktif ve etkin bir hukukî özne olduğunu göstermektedir. Mevcut literatürde istinkâh deliline dair müstakil teorik değerlendirmelere rastlanmadığı gibi bu delilin Osmanlı mahkemelerinde nasıl uygulandığı, hangi durumlarda ve nasıl bir hukukî etkiyle kullanıldığı konusunda yeterince ayrıntılı ve sistematik bir saha çalışması yapılmamıştır. Bu yönüyle çalışma, hem Osmanlı hukuk pratiğine hem de kadınların yargı önündeki etkinlik düzeyine dair özgün ve belgelere dayalı bir katkı sunmaktadır.

Araştırmanın temel veri kaynağını, büyük çoğunluğu henüz neşredilmemiş olan 18. yüzyıla ait Adana şer’iyye sicil defterleri oluşturmaktadır.² Çalışma kapsamında, ilgili siciller sistemli biçimde taranmış;

¹ Bu çalışmada kullanılan “istinkâh delili” tabiri klasik Hanefî fıkıh literatüründe doğrudan bir delil kategorisi (beyyine, ikrar, şehâdet vb.) olarak geçmemektedir. Bununla birlikte, nikâh ihtilaflarında istinkâhın taraf beyanlarını hükümsüz kılan ve hâkimin hüküm tesisinde dikkate aldığı güçlü bir argüman niteliği taşıdığı görülmektedir. Osmanlı mahkeme kayıtlarında kadınların bu imkândan yararlanarak evlilik iddialarına karşı kendilerini savundukları, hâkimlerin de bu savunmayı hükme esas aldıkları dikkate alındığında, istinkâhın işlevsel açıdan bir delil gibi kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple çalışmada ‘delil’ kavramı, klasik fikhî terminolojiden ziyade modern hukuk doktriniye benimsendiği şekilde, yani ‘mahkeme önünde bir vakianın doğruluğunu ispat etmeye yarayan her türlü araç’ bağlamında kullanılmıştır.

² Çalışmada kullanılan defterlerde sayfa düzeni ve numaralandırma sistematiği açısından bir yeknesaklık bulunmamaktadır. Bazı defterlerde varak esaslı, bazılarında sayfa bazlı; bazı kayıtlarda ise her bir hüküm başına ayrı numara verilerek suretiyle bir numaralandırma sistemi tercih edilmiştir. Bu durum, dava kayıtlarına yapılan atıflarda tek tip bir sistemin izlenmesini güçleştirmiştir. Bu nedenle, her defter özelinde en kolay erişim imkânı sağlayan yöntemle göre dipnot sistematiği belirlenmiştir. Şöyle ki: Eğer defterde sayfa numarası açıkça belirtilmişse, dipnotta bu numara esas alınmıştır. Bazı defterlerde ise yalnızca varak numaraları mevcut olduğundan, okuyucunun kayda ulaşmasını kolaylaştırmak amacıyla atıf

konuya doğrudan temas eden dava kayıtlarını içeren dokuz adet sicil defteri analize dâhil edilmiştir. İncelenen davalardan en erken tarihli olanı 13 Şevval 1122 (1710), en geç tarihli olanı ise 10–20 Receb 1166 (1753) tarihini taşımaktadır. Bu siciller, Adana kadılığı mahkemelerinde görülmüş, taraflardan birinin istinkâh deliline dayanarak nikâh iddiasını çürütmeye çalıştığı çok sayıda örnek vakayı içermektedir. Davalar üzerinde yapılan analizlerde, kadınların bu delili nasıl ve ne şekilde ileri sürdükleri, mahkemelerin bu savunmalara nasıl karşılık verdikleri ve hangi fikhî kaynaklara atıf yaptıkları ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Böylece çalışma, delilin yalnızca normatif düzeyde değil, aynı zamanda yargı usûlü açısından nasıl sistemli biçimde işlediğini gözler önüne sermektedir.

Makale, istinkâh delilinin fıkıh kaynaklarındaki teorik kökenini ortaya koyduktan sonra, Adana şer'îyye sicillerinde yer alan somut yargı kararlarını çözümleyerek, bu delilin Osmanlı hukuk uygulamasındaki yerini çok boyutlu biçimde değerlendirmektedir. Ele alınan örneklerin çoğunda kadınların delil sistemine dâhil olabildiği, şahitlik kurumu üzerinden haklarını savunabildikleri ve erkeklerin iddialarını mahkemelerde geçersiz kılabilirdikleri görülmüştür. Bu yönüyle çalışma, hem hukuk tarihi hem de Osmanlı toplumunda kadınların hukukî konumu ve mahkemelerdeki etkinliği üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlayan özgün bir araştırmadır.

1. İstinkâh Kavramının Anlamı

“İstinkâh” kelimesi, Arapça kökenli nikâh mastarından türetilmiş olup, sözlükte temel olarak evlenmek³, evlendirmek⁴ ve mecazî olarak bir şeyin kişiye galip gelmesi⁵ gibi anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda “istinkâh”, yalnızca evlilikle ilgili bir eylemi değil, aynı zamanda bir şeyi elde etme yönünde ortaya konan irade, talep ve yönelimi de ifade edebilmektedir. Fıkıh literatüründe ise “istinkâh” kavramı daha dar ve teknik bir anlamda kullanılmıştır. Özellikle Hanefî mezhebine ait temel fıkıh kaynaklarında kelime, doğrudan “bir kadının nikâhına talip olmak”⁶, yani *evlenme isteğini açıkça beyan etmek* anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamıyla istinkâh, fiilî bir nikâh akdinden ziyade, sözlü veya dolaylı yollarla ortaya konan evlilik talebini ifade eden bir terim hâline gelmiştir. Ayrıca diğer mezheplere ait bazı fıkıh kitaplarında, bir şeyin alışkanlık hâline gelmesi ya da devamlılık arz etmesi⁷ gibi ikincil anlamlara da yer verilmeyle birlikte, uygulamada baskın kullanım biçimi nikâh talebi bağlamındadır.

Osmanlı hukuk pratiğinde de Hanefî mezhebinin resmî mezhep olarak benimsenmesinin doğal bir sonucu olarak, “istinkâh” kavramı şer'îyye sicillerinde iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, kelimenin sözlük anlamına uygun biçimde evlenmek veya nikâhlanmak anlamıdır. Bu kullanım, Osmanlı

varak üzerinden yapılmıştır. Sayfa veya varak numarasının yer almadığı ya da tespitin mümkün olmadığı durumlarda ise, her bir hükmün başında yer alan sıra numaraları kullanılarak ilgili kayıtlar dipnotta gösterilmiştir.

- ³ Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mubtû*, thk. Muhammed Nu'aym el-Arkasûsî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 246.
- ⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhâb tâcu'l-luga ve sıhâbu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlim, 1987), 1/413; Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/626.
- ⁵ Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî Murtazâ, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, ed. Komisyon (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965), 7/197.
- ⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 5/59; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/230; Muhammed b. Ferâmûz Molla Hüsrev, *Düerü'l-bükkâm fî şerhi Gureri'l-abkâm* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 2/354; Ömer Nuhu Bilmen, *Hukûk-ı İslamiye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 2/154.
- ⁷ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/119-120; Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali Bağdâdî, *et-Telkîn fî'l-fıkhi'l-Mâlikî*, thk. Ebû Üveys Muhammed Ebû Habre - Ebû'l-Fazl Bedr b. Abdillâh (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), I-II/1/48; Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdullah İbn 'Abdillerr, *el-İstizkâr*, thk. Salim Muhammed Ata - Muhammed Ali Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/143, 2/4-5; 'Alî b. Muhammed Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâm's-Şâfi' ve huve şerhu Muhtasarı'l-Mu'azenî*, thk. Alî Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 11/275; Ebû'l-Hasan 'Alâüddîn 'Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî ed-Dimaşkî, *el-İnsâf fî marifeti'r-râcihi mine'l-hulâf li'l-Merdâvî*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî (Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955), 8/4.

coğrafyasının farklı bölgelerine ait mahkeme kayıtlarında da görülmektedir.⁸ Bu bağlamda istinkâh, taraflar arasında fiilen gerçekleşmiş bir evlenme akdine ya da böyle bir akdin vuku bulduğuna dair beyana işaret etmektedir. Dolayısıyla burada istinkâh, gerçekleşmiş olan bir evlilik durumunu ifade eden bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstinkâh teriminin ikinci ve daha teknik anlamı, bu çalışmanın esasını teşkil eden kullanım biçimidir. Bu anlamda istinkâh, bir erkeğin bir kadına evlenme talebinde bulunması, başka bir ifadeyle kadını nikâha davet etmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımda terim, fiilen gerçekleşmiş bir evlilik akdine değil, yalnızca evlenme yönünde beyan edilen bir talebe, yani bir teklif aşamasına işaret etmektedir. Nitekim bu anlam, özellikle Hanefî hukuk sisteminde delil rejimi çerçevesinde dikkate alınmakta ve istinkâhın sabit olduğu durumlarda -aşağıda detaylı şekilde işleneceği üzere-, sonraki nikâh iddialarının geçersizliği bağlamında hukukî bir delil olarak değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır.

Yaptığımız kaynak taramaları ve belge incelemeleri neticesinde, bu ikinci anlamıyla istinkâh teriminin özellikle Adana şer'îye sicillerinde belirgin bir şekilde ve yaygınlık arz edecek ölçüde kullanıldığı tespit edilmiştir. Her ne kadar aynı anlamda kullanımın başka şehirlerin sicil kayıtlarında da bulunabileceği ihtimali göz ardı edilemezse de, mevcut çalışmada incelenen diğer sicil koleksiyonlarında bu şekilde yaygın kullanım örneklerine rastlanmamıştır.⁹ Bu durum, Adana kadılığı mahkemelerinde istinkâh deliline dayalı davaların görülme sıklığının ve uygulama örneklerinin diğer Osmanlı şehirlerine nazaran daha yoğun olduğunu göstermekte; dolayısıyla bu kavramın bölgesel hukuk pratiği açısından dikkat çekici bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Devlet Arşivleri'nde kayıtlı bir belge, Adana'da görülmüş olan bir evlilik davasına dair dikkat çekici bir istisnai durumu yansıtmaktadır. 1128/1716 tarihli belgede, Adana sakinlerinden Seyyid Mustafa Efendi ile Fatıma adlı bâliğa bir kadın arasında cereyan eden ihtilaflı bir evlilik davasının çözümü için Tarsus kadısının, toprak kadısı sıfatıyla görevlendirildiği belirtilmektedir. Dava sürecinde Fatıma, Mustafa Efendi'nin kendisini daha önce istinkâh etmediğini yani nikâhına talip olmadığını mahkeme huzurunda açıkça beyan etmiştir. Buna rağmen, "ashâb-ı ağrâz" olarak nitelendirilen bazı kötü niyetli kişiler, Fatıma'ya bu beyanıyla çelişen bir istinkâh iddiasını telkin etmiş ve dile getirmesi için onu teşvik etmişlerdir. Belgede açıkça belirtildiği üzere bu yönlendirme ve teşviklerin temel amacının var olan geçerli bir evliliği bozmaya ve iptal-i hakka (hakkın geçersiz kılınmasına) yönelik olduğu dolayısıyla meselenin sadece bireysel bir dava değil, aynı zamanda kamu düzenini tehdit eden bir fesat unsuru taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu kapsamda, ilgili mahkeme tarafından hem kadının eşine tesliminin sağlanması hem de bu tür yıkıcı girişimlerde bulunan şahısların engellenmesi ve cezalandırılması için merkezi idareden destek talep edilmiştir.¹⁰

Bu belge, istinkâh delilinin yalnızca kadınları koruyan bir mekanizma olmadığını, aynı zamanda belirli durumlarda suistimal edilebileceğine dair tartışmalar için de birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Her ne kadar, belgede yer alan bu türden suistimal iddiası istisnai ve tekil bir örnek olarak görünmekteyse de istinkâh deliline ilişkin toplumsal ve hukukî pratiklerin çok boyutlu bir şekilde analiz edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu belgenin Adana'da gerçekleşmiş bir davaya ilişkin olması, istinkâh delilinin Adana bölgesindeki hukukî uygulamalar içinde ne denli yerleşik ve gündelik bir pratik haline geldiğini de desteklemektedir. Bu yönüyle belge, çalışmamız kapsamında ulaşılan tespitlerin bölgesel bağlamda tarihsel ve kurumsal bir dayanağı olduğunu da ortaya koymaktadır.

2. İstinkâh Delilin Fıkıh Literatüründeki Kökeni

İstinkâh deliline ilişkin meselenin fıkıh literatüründe ilk olarak hicrî 9. yüzyıla ait eserlerde sistematik biçimde ele alındığı kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda, Hanefî hukuk geleneğinin önemli müelliflerinden Molla Hüsrev (ö. 885/1480) temel fıkıh metinlerinden biri olan *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-abkâm* adlı

⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil* (H. 1120-1121 / M. 1709), haz. Nedim Pakırdağ – Abdullah Sivridağ (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 174; *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi 138 Numaralı Sicil* (H. 1129-1131 / M. 1717-1718), haz. Sinan Satar – Salih Kahrman (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 55.

⁹ Alaiye sancağındaki bir dava için bk. *İstanbul Kadı Sicilleri Anadolu Sadâreti Mahkemesi 2 Numaralı Sicil* (H. 1251-1257/ M. 1835-1841), haz. Salih Kahrman – Mümin Yıldıztaş (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 52.

¹⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Üçüncü Ahmed Belgeleri* [AE. SAMD. III.], No. 69, Gömlek No. 6915.

eserinde istinkâh konusunu müstakil bir başlık (fasıl) altında işlemektedir.¹¹ Molla Hüsrev, burada meseleyi tartışırken *Mecma'ü'l-fetâvâ* adlı eserde¹² de aynı meseleye atıf yapıldığını belirtmekte; böylece istinkâh meselesinin kendi döneminden önceki fikhî mirasta da mevcut olduğuna işaret etmektedir.¹³ Bununla birlikte *Dürrü'l-bükkâm* üzerine hâşiye kaleme alan ve Hanefî fıkıh geleneğinde müteahhir dönemin önemli hukukçularından biri olarak kabul edilen Hâdimî (ö. 1176/1762), söz konusu meseleye dair değerlendirmesinde istinkâh delilini ilk defa ele alan kişinin Molla Hüsrev olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁴ Ancak Hâdimî'nin burada kastettiği muhtemelen, konunun önceki eserlerde dağınık veya tali meseleler arasında yer almasına karşılık Molla Hüsrev'in bu meseleyi ilk kez sistematik biçimde ve müstakil bir fasılda ele almış olmasıdır.

Bu değerlendirmeler ışığında, istinkâh deliline ilişkin fikhî söylemin tarihsel gelişimi incelendiğinde, her ne kadar bu konunun Molla Hüsrev'den önce bazı fıkıh mecmualarında ya da fer'î meselelerin izahı sırasında dolaylı biçimde zikredildiği görülse de onun tarafından açık bir başlık altında ele alınarak sistematikleştirilmesi, bu delilin Osmanlı hukuk uygulamasında belirginlik kazanmasına ve mahkeme kararlarına yön veren işlevsel bir yapı hâline gelmesine vesile olmuştur. Nitekim Hâdimî, yalnızca bu görüşün ilk defa Molla Hüsrev tarafından müstakil şekilde ele alındığını belirtmekle kalmaz; aynı zamanda bu meselelerin uygulamada sıkça karşılaşılan, önemli ve faydalı meseleler olduğunu da ifade eder.¹⁵ Bu ifade, istinkâh delilinin sadece teorik bir tartışma konusu değil, aynı zamanda Osmanlı mahkemelerinde pratik karşılığı olan işlevsel bir delil türü olduğunu da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla istinkâh delilinin teorik çerçevesinin inşasında Molla Hüsrev'in katkısı belirleyici olmuş, sonraki fakih ve hâkimlerin bu delili gerekçelendirme süreçlerinde başvurdukları temel referans noktalarından biri hâline gelmiştir.

3. İstinkâh Delilinin Hukukî Temeli

İstinkâh delili terimiyle ifade edilmek istenen temel hukukî ilke, bir kimsenin bir kadınla evlenme talebinde bulunması ve söz konusu kadının bu talebi açıkça reddetmesi durumunda, aynı kişi tarafından daha sonra ileri sürülecek olan “bu kadın benim nikâhlı karımdır” şeklindeki bir iddianın geçersiz sayılmasıdır. Bu yaklaşım, İslam hukukunda deliller arasında önemli bir yer tutan “tenâkuz” yani çelişki ilkesi¹⁶ üzerine bina edilmiştir.¹⁷

Bu çerçevede, nasıl ki bir kimsenin başkasına ait bir malı satın alma, hibe etme veya kiralama talebinde bulunması, o mal üzerinde mülkiyet iddiasında bulunmasını hukukî bakımdan geçersiz kılıyorsa¹⁸, bir kimsenin bir kadınla evlenme talebinde bulunması da o kadınla halihazırda bir evlilik akdi içinde bulunduğu iddiasını hükümsüz hâle getirir. Çünkü bir şeyi satın almak veya kiralamak istemek, o şeyin kişinin mülkü olmadığını zımnen ikrar etmek anlamına gelir. Dolayısıyla bu yönelimi sergileyen bir kimsenin aynı şeye dair sonradan sahiplik iddiasında bulunması, önceki davranışıyla açık bir çelişki teşkil

¹¹ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-bükkâm*, 2/354.

¹² Bk. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Hanefî, *Mecma'ü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 331, vr. 149b.

¹³ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-bükkâm*, 2/354.

¹⁴ Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa b. Osman Hâdimî, *Hâşiye ale'd-Dürrer şerhu'l-Gurer* (Dersâadet: Matbaa-i Osmâniyye, 1310), 418.

¹⁵ Hâdimî, *Hâşiye ale'd-Dürrer*, 418.

¹⁶ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 6/224.

¹⁷ Tenâkuz konusu Mecelle şerhinde de geniş bir şekilde ele alınmıştır. Borçlar hukuku ile ilgili hangi durumların tenâkuz sayılacağı hangi durumların ise bu kapsamda değerlendirilmeyeceği kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-bükkâm şerhu Mecelleti'l-abkâm*, çev. Fehmi el-Hüseynî (b.y.: Dâru'l-Cil, 1991), 4/262-265.

¹⁸ Bk. Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Buhari Merginânî Burhâneddin Buhârî İbn Mâze, *el-Mubîtü'l-burbânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2004), 9/249, 424; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-bükkâm*, 4/107.

eder. Bu durum ise, İslam hukukunda “davacının tenâkuz içinde olması” anlamına gelir¹⁹ ve söz konusu iddianın mahkemece dinlenilmemesi sonucunu doğurur.²⁰

İstinkâh delili de bu bağlamda değerlendirilmekte; bir erkeğin, bir kadına evlenme teklifinde bulunmuş olması ve kadının bu teklifi reddettiğini ispat etmesi hâlinde, daha sonra o erkek tarafından ileri sürülen “bu kadın, benim nikâhlı karımdır” şeklindeki iddianın mahkemece kabul edilmemesi sonucunu doğurmaktadır. Zira evlenme talebinde bulunmak, o kadınla evli olmadığını fiilen ve zımnen kabul etmek anlamına gelir. Sonrasında bu kadının zaten nikâhlı eşi olduğunu iddia etmek, önceki davranışıyla bağdaşmadığından, hukukî açıdan bir tutarsızlık teşkil eder. Bu tenâkuz ise Hanefî fıkında davanın reddine yeterli bir sebep olarak görülür.

Osmanlı yargı pratiğinde istinkâh delilinin temel dayanaklarından biri olan tenâkuz (çelişki) bulunmama ilkesi, başka mahkeme kararlarında da açık biçimde vurgulanmaktadır. Nitekim Adana şer‘iyye sicillerinde yer alan bir hüküm, davacının kendi beyanları arasında ortaya çıkan çelişkinin, davasının baştan reddedilmesi için yeterli sebep sayıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu karar, aynı zamanda istinkâh delilinin esasını teşkil eden tenâkuz ilkesinin Osmanlı yargı geleneğinde ne derece yerleşik ve tutarlı biçimde uygulandığını da ortaya koymaktadır.

Söz konusu 3 Cemâziyelevvel 1158 tarihli hükme göre, Adana’nın Yortan Mahallesi sakinlerinden ve “Bağdatlı” lakabıyla tanınan Ömer bin Ali, mahkemeye başvurarak Hüseyin bin Mehmed hakkında bir dava ikame etmiştir. Dava dilekçesinde, Hüseyin’in huzurda bulunan ve henüz mürâhika²¹ yaşta olan kızı Hatice’yi yaklaşık sekiz ay önce, Müslümanların huzurunda, velâyeten kendisiyle evlendirdiğini, kendisinin de bu evliliği kabul ettiğini iddia etmektedir. Ancak iddiasına göre Hüseyin, şimdi kızını teslim etmekten imtina etmektedir. Ömer bu nedenle mahkemeden, gereğinin yapılmasını talep etmektedir. Ancak mahkeme, Hüseyin’in yalnızca bir gün önce mahkemeye başvurarak, kızı Hatice’yi Ömer’e sadece infak, yani geçici bakım ve gözetim amacıyla teslim ettiğini beyan ettiğini tespit etmiştir. Bu beyana karşılık Ömer de aynı oturumda, Hüseyin’in iddiasını kabul etmiş ve Hatice’nin nikâhlı karısı olmadığını, onu yalnızca infak maksadıyla teslim aldığını kendi rızasıyla açıkça ikrar etmiştir. Dolayısıyla, Ömer’in bir gün sonra aynı mahkemede bu kez Hatice ile evli olduğunu iddia etmesi, önceki beyanı ile açıkça çelişen, tutarsız ve geçersiz bir dava olarak değerlendirilmiştir. Mahkeme, bu açık tenâkuz sebebiyle Ömer’in beyanına itibar etmeyerek davasını lağv-ı mahz (tamamen hükümsüz ve temelsiz söz) olarak nitelemiş; ayrıca Hüseyin’e herhangi bir soru yöneltmeye dahi gerek duymamış, Ömer’in Hatice’ye yönelik her türlü müdahaleden me nedilmesine hükmetmiştir.²²

Bu hüküm, Osmanlı yargı usulünde tenâkuzun, yalnızca davanın zayıflığına işaret eden bir unsur değil, davanın dinlenmeden reddi için bağımsız ve yeterli bir gerekçe kabul edildiğini göstermektedir. Böylece istinkâh delilinin altında yatan temel mantığın, yalnızca bir usul tekniğinden ibaret olmayıp mahkeme pratiğinde güçlü biçimde uygulanan bir ilkeye dayandığı anlaşılmaktadır.

4. İstinkâh Delilinin İspat Sistematiğindeki Yeri

Osmanlı dönemi mahkeme uygulamalarında, özellikle Adana şer‘iyye sicillerinde kayıtlı bulunan çok sayıda dava örneğinde, erkekler tarafından ileri sürülen nikâh iddialarının, kadının önceki bir istinkâh (evlenme talebi) girişimini delil olarak sunması suretiyle mahkeme tarafından reddedildiği görülmektedir. Bu durum, Hanefî fıkına göre bir iddianın geçerli olabilmesi için yalnızca sözle ileri sürülmesinin yeterli olmayıp, hukuken kabul edilen delil ve yöntemlerle ispat edilmesi gerektiği ilkesine dayanmaktadır.

İslam hukukunda bir iddianın geçerlilik kazanabilmesi için izlenecek usûl ve araçlara genel olarak beyyine adı verilmektedir. Her ne kadar beyyine kelimesi lugavî anlamda “açık ve kesin delil” anlamına

¹⁹ Bk. Molla Hüsrev, *Dürrü’l-hükkâm*, 2/354; İbn Pîr Kadem Abdülhalim Efendi, *Hâşiyetü Dürrer* (Dersâadet: Dâru’t-Tibâati’l-Âmire, 1854), I-II/2/766; Hâdimî, *Hâşîye ale’-d-Dürrer*, 418.

²⁰ Bilmen, *İstilahât-ı Fıkhiye Kâmusu*, 2/154.

²¹ Mürâhikanın tanımıyla ilgili mezheplere göre farklı yaklaşım olmakla birlikte burada ergenlik çağına yaklaşmış kız çocuğu anlamında olduğu söylenebilir. Bk. Nihat Dalgın, “Mürâhik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/40.

²² *Adana Şer‘iye Sicil Defteri (1157-1159)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./4, 130.

gelse de fıkıh literatüründe terimsel olarak çoğunlukla “şahitlik” anlamında kullanılmaktadır. Bu dar anlam, özellikle erken dönem İslam hukuk uygulamalarında baskın bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Ancak zamanla toplumsal, idarî ve hukukî yapıdaki dönüşümler neticesinde, mahkemelerde yazılı belgelerin delil niteliği kazanması ve karîne yoluyla çıkarımların yaygınlık kazanması ile birlikte beyyine kavramının kapsamı da genişlemiştir. Nitekim klasik ve modern dönem fıkıh eserlerinde beyyinenin kapsamına yalnızca şahitlik değil; yazılı belgeler, kesin karîneler, ikrar (tarafın kendi aleyhine beyanda bulunması) ve yemin gibi diğer ispat vasıtalarının da dâhil edildiği görülmektedir. Özellikle bir tarafın kendisine yöneltilen yemini yapmaktan kaçınması durumu (nükûl), delil değerinde bir davranış olarak kabul edilmekte; böylece sessiz kalmak ya da yemin etmeyi reddetmek, karşı taraf lehine hüküm verilmesini mümkün kılmaktadır. Bunun yanında, hâkimin şahsî bilgisi ve gerektiğinde başvurulabilecek bilirkişi görüşleri de İslam hukukunda sınırlı da olsa delil sistemi içerisinde yer almaktadır.²³

Adana şer‘iyye sicillerinde görülen istinkâh deliline dayalı nikâh iddialarının reddi örneklerinde ise, özellikle şahitlik ve karîne delillerinin birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kadın tarafından ileri sürülen evlenme teklifinin reddi, tanık beyanlarıyla ispat edilmekte ve bu durum, hem fiilî hem de hukukî olarak, davacı erkeğin daha önce nikâh akdinin mevcut olmadığını kabul ettiği yönünde güçlü bir karîne oluşturmaktadır. Bu bağlamda mahkemeler, istinkâhın sabit olduğu durumlarda, daha sonra ileri sürülen nikâh iddialarını çelişkili bulmakta ve davanın esasına girilmeksizin reddine karar vermektedir.

İstinkâh delili özellikle Hanefî hukuk sisteminde kadının lehine bir savunma aracı olarak benimsenmiş; şer‘î mahkemelerde kadınların, kendilerine evlenme teklifinde bulunan ve daha sonra nikâh iddiasında bulunan erkeklerle karşı davayı düşürmek için bu delili ileri sürdükleri çok sayıda örnekle belgelenmiştir. Bu yönüyle istinkâh delili, hem İslam hukukunun ispat sistematığı hem de kadınların hukukî korunması bakımından dikkate değer bir uygulama olmuştur. Sonuç olarak Hanefî hukuk geleneğinde yalnızca teorik bir ilke olarak kalmayıp, Osmanlı taşra mahkemelerinde uygulanabilir, güçlü ve pratik bir ispat aracı olarak işlev görmüştür.

5. İstinkâh Delilinin Uygulama Biçimi ve Osmanlı Kadınlarının Hukukî Korunması Açısından Önemi

Adana şer‘iyye sicillerinde 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı’nın son dönemlerine kadar istinkâh delilinin oldukça yaygın biçimde kullanıldığına dair çok sayıda örnek mevcuttur. Söz konusu örnekler, kadınların sahte veya gerçeğe aykırı evlilik iddialarına karşı etkin bir şekilde kendilerini savunduklarını ve hukukî koruma elde ettiklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle, o dönemin temel ispat vasıtası olan şahitlik kurumunun erkekler tarafından evlilik iddialarını desteklemek amacıyla kullanılmasına karşılık, kadınlar da aynı derecede geçerli olan delil yollarını kullanarak, istinkâh hadisesini şahitlerle ispat etmiş ve böylece iddiayı bertaraf etmişlerdir.

Bu uygulama, yalnızca bireysel hak arayışları bağlamında değil, aynı zamanda Osmanlı yargı sisteminin kadınların lehine işleyen yönlerini ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir. Zira mahkemeler, davacının istinkâhta bulunduğu kadın tarafından muteber şahitlerle ispat edilmesi hâlinde, davanın esasına girmemekte, davacı tarafından sunulmuş olan şahitlerin dinlenmesine veya tezkiye işlemine geçmeden davayı reddetmektedir. Bu yaklaşım, hem yargılamada usul açısından gereksiz uzamaları önleyen pratik bir çözüm sunmakta hem de kadınların asılsız nikâh iddialarına karşı güçlü ve sistematik bir itiraz mekanizması oluşturduklarını göstermektedir. Ayrıca kadınların, bu delili etkili biçimde kullanarak evlilik iddialarını defetmeleri, Osmanlı’da kadınların mahkemelere erişiminin ve adalet arayışlarının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

6. Adana Şer‘iyye Sicillerinde İstinkâh Deliline Dayalı Yargı Kararları

Osmanlı şer‘iyye sicilleri, nikâh iddialarının yalnızca şahit beyanlarına dayanılarak ileri sürülmesine karşı geliştirilen koruyucu hukukî mekanizmaların somut uygulamalarını yansıtan önemli kaynaklardır. Bu bağlamda, özellikle Adana şer‘iyye sicillerinde tespit edilen bazı örneklerde, kadınların “istinkâh delili”

²³ Detaylı bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, “İsbat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/492-493.

yoluyla kendilerine yöneltilen evlilik iddialarını mahkemede geçersiz kıldıkları görülmektedir. Aşağıda bu yöntemin nasıl işlediğini göstermesi bakımından bazı dava kayıtları analiz edilecektir.²⁴

6.1. Mehmed bin İbrahim – Havva binti Beytullah Davası (13 Şevval 1122 Tarihli)

Adana şer'îyye sicillerine yansıyan bir dava kaydı, istinkâh delilinin kadınlar tarafından ileri sürülerek mahkeme nezdinde geçerli bir savunma aracı olarak kullanılmasının tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Söz konusu davada, Canıbuşşehir nahiyesinde yerleşik Koyuncu cemaatinden Mehmed bin İbrahim, mahkemeye başvurarak Havva binti Beytullah'ın kendisinin nikâhlı eşi olduğunu iddia etmiştir. İddiasına göre Havva, dayısı el-Hâc Ahmed'e vekâlet vermiş, dayısı da Havva'yı Mehmed'le evlendirmiştir. Ancak Havva, söz konusu iddiaları bütünüyle reddetmiş; öncelikle dayısı el-Hâc Ahmed'i bu yönde bir vekâletle yetkilendirdiğini inkâr etmiş, ardından Mehmed ile arasında herhangi bir evlilik akdinin gerçekleştiğini açıkça reddetmiştir. Bununla da yetinmeyen Havva, Mehmed'in daha önce kendisiyle evlenme arzusunda bulunduğunu, yani istinkâh eylediğini iddia ederek, davacının beyanlarının kendi içinde çelişkili olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme, Havva binti Beytullah'ın bu beyanı üzerine, söz konusu istinkâh iddiasını ispat etmesini talep etmiştir. Havva da Mehmed'in daha önce nikâhına talip olduğunu şahitler ile ispat etmiştir. Şahitlerin beyanlarının kabul edilmesinin ardından mahkeme, Hanefî mezhebine ait muteber fıkıh kaynaklarında yer alan “الاستكاح بمنع دعوى النكاح” (Bir kadınla evlenme talebinde bulunmak, daha sonra onunla evli olduğunu iddia etmeye engeldir) kaidesine dayanarak Mehmed'in nikâh iddiasını esastan reddetmiş; Havva'ya müdahale etmesinin yasaklanmasına karar vermiştir.²⁵

6.2. Abdülkerim bin Abdullah – Kayışî binti Ömer Davası (3 Cemâziyelâhîr 1127 Tarihli)

İstinkâh deliline dayalı olarak evlilik iddialarının reddine dair dikkate değer bir diğer örnek davacı Abdülkerim bin Abdullah ile Kayışî binti Ömer arasında geçen 3 Cemâziyelâhîr 1127 tarihli dava kaydıdır. Söz konusu mahkeme kaydında Abdülkerim, Kayışî adlı kadını, Adana Eyaleti Mütesellimi Mustafa Ağa tarafından mübaşir tayin edilen Yusuf Bey aracılığıyla mahkemeye celbettirmiştir. Mahkemeye yaptığı başvuruda, yaklaşık on üç yıl kadar önce, Kayışî henüz küçüklük çağında iken, babası Ömer'in, belirlenen bir mehir karşılığında, Müslümanların huzurunda velâyeten kendisiyle evlendirdiğini ve kendi adına vekil kıldığı kişi vasıtasıyla bu evliliği kabul ettiğini ileri sürmüştür. Davacıya göre, bu evlilik akdi geçerli olup Kayışî halen onun nikâhlı karısıdır. Ancak davalının evlilik hukukuna riayet etmediğini ve kendisini teslim etmediğini iddia ederek, mahkemeden bu duruma müdahale edilmesini talep etmiştir. Davalı Kayışî ise, davacıya karşı istinkâh deliline dayanarak savunmada bulunmuştur. Buna göre, yaklaşık üç yıl önce Abdülkerim, başta İbrahim ve Davud isimli şahıslar olmak üzere birçok kişiyi kendisine göndererek evlenme talebinde bulunmuştur. Kayışî, bu teklifi açıkça reddettiğini beyan etmiş, hatta Abdülkerim'in bu olaydan sonra da defalarca farklı kişiler aracılığıyla kendisini evliliğe ikna etmeye çalıştığını ve istinkâhta bulunduğunu ifade etmiştir. Bu suretle Kayışî, davacının iddia ettiği evlilik akdinin varlığını reddederek, onun daha önce evlenme talebinde bulunmuş olması sebebiyle kendisiyle evli olduğunu iddia etmesinin çelişkili bir beyan olduğunu ileri sürerek karşılık vermiştir.

Mahkeme tarafından Kayışî'ye savunmasını ispatlayacak beyyine sunması talep edilmiş; davalı tarafça mahkemeye getirilen şahitler, olayın anlatıldığı şekilde gerçekleştiğini beyan etmişlerdir. Söz konusu davada, davalı Kayışî tarafından istinkâh iddiasını desteklemek üzere mahkemeye getirilen şahitler hakkında, şer'îyye mahkemelerinde yaygın olarak uygulanan bir usul gereği tezkiye işlemi yapılmıştır. Tezkiye esnasında, bu kişilerin adil, güvenilir ve şer'î anlamda şehadete ehil kimseler oldukları belirtilmiş; özellikle “şehâdetleri bizim aleyhimize olsa dahi geçerlidir (velev aleynâ)” şeklinde bir ifade kullanılarak, söz konusu şahitlerin tarafsızlık ve güvenilirlik bakımından makbul kişiler olduğu vurgulanmıştır.

Neticede mahkeme, şahitlerin adil, ehil ve muteber kişiler olduğu kanaatine vararak, şahitliklerini kabul etmiş ve Abdülkerim'in iddiasının şer'an geçerli olmadığına hükmetmiştir. Bu doğrultuda mahkeme, davacının, davalıya herhangi bir müdahalede bulunamayacağına ve onun üzerinde hak iddia

²⁴ Konuyla ilgili başka dava kayıtları için bk. *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1121-1127)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./41, hüküm 67; *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1127)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./42, hüküm 229; *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1134)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./103, hüküm 42.

²⁵ *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1121-1127)*, hüküm 84.

edemeyeceğine karar vermiştir. Hükmün sonunda, Abdülkerim'in ileri sürdüğü iddianın temelsizliğine dikkat çekilerek, söz konusu dava “لغو محض” (lağv-i mahz) yani tamamen asılsız ve boş bir söz olarak nitelendirilmiştir.²⁶

6.3. Molla Yahya bin Kulu – Âlime binti Danyal Davası (23 Rebûlâhir 1135 Tarihli)

23 Rebûlâhir 1135 tarihli bir mahkeme kaydına göre, Molla Yahyâ bin Kulu, Âlime binti Danyal'in kendisinin nikâhlı eşi olduğunu iddia ederek Adana Mahkemesi'ne müracaat etmiştir. Davalı konumundaki Âlime Hatun ise bu iddiayı kesin ve açık bir şekilde reddetmiş, ayrıca Molla Yahyâ'nın öncesinde Hasan Çelebi bin el-Hâc Velî'yi aracı kılarak kendisine evlenme teklifinde bulunduğunu mahkeme huzurunda beyan etmiştir. Âlime, bu savunmasını güvenilir ve adalet vasfına sahip şahitlerin beyanlarıyla desteklemiş; yapılan şahit dinlemeleri sonucunda Molla Yahyâ'nın davaya konu olan evlilik iddiasından önce açık bir şekilde evlilik talebinde bulunduğunu sabit görülmüştür.

Mahkeme heyeti, kararında Hanefî fıkıh kaynaklarından *Dürrü'l-hükkâm*'a atıf yaparak “الاستنكاح يمنع دعوى النكاح” (evlenme talebinde bulunmuş olmak, evlilik iddiasında bulunmaya mâni teşkil eder) kaidesini²⁷ esas almış; bu çerçevede davacının ileri sürdüğü nikâh iddiasını esastan geçersiz saymış ve Molla Yahyâ'nın Âlime'ye yönelik her türlü hukukî müdahalesinin men edilmesine hükmetmiştir.²⁸ Söz konusu karar, istinkâh delilinin Hanefî yargı pratiğinde bağlayıcılığı haiz bir savunma aracı olarak etkin biçimde uygulandığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

6.4. Ali bin el-Hac Mahmud – Zeyneb binti el-Hac Mustafa Davası (7 Receb 1135 Tarihli)

İstinkâh deliline dayalı nikâh davası örneklerinden bir diğeri, Adana kadılığına ait kayıtlarda Koyuncu cemaati mensuplarından Ali bin el-Hac Mahmud ile Zeyneb binti el-Hac Mustafa arasında cereyan eden bir davada görülmektedir. Davacı Ali, mahkemeye başvurarak Zeyneb'in kendi nikâhlı karısı olduğunu iddia etmiştir. Ancak davalı Zeyneb, söz konusu iddiayı kesin bir şekilde reddetmiş; hatta daha da ileri giderek Ali'nin kendisiyle evlenme maksadıyla birçok kez çeşitli aracı kişiler vasıtasıyla istinkâhta bulunduğunu beyan etmiştir.

Zeyneb'in mahkemede verdiği ifadesine göre Ali, Koyuncu cemaatine mensup yaşlı ve itibarlı kişilerden el-Hac Hasan, Molla Mehmed, Hacı Musa, Molla Veli, Ahmed ve bir diğer Ahmed'i defaatle kendisine göndermiş ve evlenme niyetini iletmıştır. Zeyneb ise her seferinde bu talebi reddetmiş ve kendisine yöneltilen evlenme tekliflerini açıkça reddettiğini belirtmiştir. Dava sürecinde Zeyneb bu iddiasını muteber şahitlerle desteklemiş ve şahitlerin mahkeme huzurunda verdikleri tutarlı beyanlar sonucunda Ali'nin kendisiyle evlenmek istediği ve bu doğrultuda çeşitli şahısları aracı olarak gönderdiği sabit olmuştur.

Mahkeme, şahitlerin adalet ve doğruluk yönünden geçerli sayılacak vasıflara sahip olduğunu tespit ettikten sonra, şahadetlerini delil olarak kabul etmiş ve fıkıh kitaplarında yer alan açık hükümler doğrultusunda hüküm vermiştir. Muteber fıkıh kitaplarında geçen “الاستنكاح يمنع دعوى النكاح في حرة” (Hür bir kadının nikâhını talep etmiş olmak, o kadınla ilgili nikâh iddiasında bulunmaya mâni olur) şeklindeki ibare²⁹ esas alınarak davacı Ali'nin istinkâh fiilinde bulunduğu sabit sayılmıştır. Böylece, evvelce bu kadının nikâhını talep etmiş olan bir kimsenin daha sonra onunla zaten evli olduğunu iddia etmesi, fikhî anlamda tenâkuz teşkil ettiğinden dolayı davası esasına girilmeksizin reddedilmiştir.

Adana şer'iyeye sicilinde kayıtlı bu dava, Osmanlı yargı pratiğinde istinkâh delilinin nasıl işlediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kadın tarafın, evlenme teklifinin kendisine yöneltildiğini şahitlerle ispatlaması, erkek tarafın evlilik iddiasının geçersiz sayılmasına sebep olmuş; mahkeme de hem

²⁶ Adana Şer'iyeye Sicil Defteri (1127-1128), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./106, hüküm 15.

²⁷ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/354.

²⁸ Adana Şer'iyeye Sicil Defteri (1134-1135), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./13, vr. 142.

²⁹ İbarenin aynısı tespit edilememekle birlikte benzer ifade için bk. Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/354.

şehadet hem de fıkıh kaynaklarına dayanarak davacı Ali'nin Zeyneb'e yönelik her türlü müdahalesinin men edilmesine karar vermiştir.³⁰

6.5. Seyyid Ali bin Hanefî – Ümmühânî binti Abdülcelîl Davası (10 Şâban 1143 Tarihli)

10 Şâban 1143 tarihli bir mahkeme kaydına göre, Seyyid Ali bin Hanefî isimli şahıs, Adana Mahkemesi'ne başvurarak Ümmühânî binti Abdülcelîl'in kendisinin nikâhlı eşi olduğunu iddia etmiştir. Davalı sıfatıyla huzurda bulunan Ümmühânî Hatun ise söz konusu evlilik iddiasını açık ve kesin bir şekilde reddetmiş; bilâkis, davacının daha önce kendisine evlenme teklifinde bulunduğunu ve bu amaçla bir gün önce Molla Ömer isimli şahsı dünür olarak gönderdiğini beyan etmiştir. Davalı kadın ayrıca, bu evlenme teklifinin güvenilir şahitlerin huzurunda gerçekleştiğini ifade ederek, beyanlarını tanık deliliyle desteklemiştir.

Mahkeme tarafından yapılan yargılamada, Ümmühânî'nin iddialarını doğrulayan şahısların adalet vasfına sahip oldukları tespit edilmiş ve verdikleri şehadet geçerli kabul edilmiştir. Bu tanıklıklar neticesinde, davacı Seyyid Ali'nin evlilik iddiasından önce davalıya yönelik istinkâh eyleminde bulunduğu sabit görülmüştür. Mahkeme heyeti, kararında Hanefî fıkıh literatürüne atıfla “الاستنكاح عن الحرة بمنع دعوى لنكاح” (hür bir kadına evlenme teklifinde bulunulmuş olması, onunla ilgili evlilik iddiasında bulunmaya engeldir) ifadesini³¹ esas alarak, davacının evlilik iddiasını esastan geçersiz saymış ve Seyyid Ali'nin Ümmühânî'ye yönelik her türlü hukukî müdahaleden men edilmesine hükmetmiştir.³²

6.6. Musa bin Osman – Fatıma binti Mehmed Davası (Evâil-i (1-10) Rebûlâhir 1159 Tarihli)

Osmanlı mahkeme kayıtlarında yer alan bir diğer dikkat çekici örnek, istinkâh delilinin hem ailevi vekâlet ilişkileri hem de kadının rızası bağlamında nasıl işlediğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu davada, Osman bin Nasuh adlı bir şahıs, Adana mahkemesine müracaat ederek, Fatıma binti Mehmed adlı genç bir kadının, beş yıl kadar önce Fatıma'nın babası tarafından, kendi oğlu Musa ile evlendirilmiş olduğunu iddia etmiştir. Davacı, bu evliliğin şahitler huzurunda gerçekleştiğini ve kendisinin de bu akdi velâyeten kabul ettiğini ileri sürmüştü; dolayısıyla Fatıma'nın hâlihazırda oğlu ile meşrû bir evlilik bağı içinde bulunduğunu savunmuştur. Ancak dava tarihinden on gün önce Fatıma'nın annesi Havva Hatun'un, kızını Halil Efendi bin Mahmud isimli bir şahısla evlendirdiği anlaşılmış ve bu durum davacı tarafından mahkemece tespit edilerek evliliğin geçerliliği hakkında bir değerlendirme yapılması talep edilmiştir.

Mahkeme sürecinde söz alan Halil Efendi Osman'ın iddialarını reddetmiş ve Fatıma ile Musa arasında herhangi bir evlilik akdi bulunmadığını beyan etmiştir. Dahası Halil Efendi, yaklaşık on beş gün kadar önce Osman'ın Fatıma'nın annesi Havva Hatun'a gelerek, kızını ya oğlu Musa'ya ya da Durmuş adlı bir şahsa nikâhlamak istediğini açıkça dile getirdiğini iddia etmiştir. Mahkeme, Halil Efendi'nin söz konusu istinkâh iddiasını ispatlamasını istemiş; Halil Efendi de olayı doğrulayan güvenilir şahitleri mahkeme huzuruna getirerek Osman'ın istinkâhta bulunduğunu delillerle ortaya koymuştur. Şahitlerin şer'an geçerli beyanları değerlendirildikten sonra, mahkeme Hanefî fıkıh kaynaklarından *Fetâvâ-yı Ankaravî* de açıkça yer alan “وطلب الحرة مانع عن دعوى نكاحها” (hür bir kadına evlenme teklifinde bulunulması, artık onunla evli olduğu iddiasının ileri sürülmesine engel teşkil eder) ifadesini³³ dayanak göstererek davacının iddiasının dinlenmeye değer bulunmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda mahkeme, Osman'ın beyanlarını geçersiz sayarak, davalılardan Fatıma ve Halil Efendi'ye yönelik herhangi bir müdahalesinin men edilmesine karar vermiştir.³⁴

Bu örnek, Osmanlı mahkemelerinde kadınların ve ailelerinin, istinkâh deliline başvurarak asılsız evlilik iddialarını bertaraf edebildiklerini ve mahkemelerin de fıkıh kaynaklarına uygun biçimde kararlar

³⁰ *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1134-1135)*, vr. 162.

³¹ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/354.

³² *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1143-1144)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d./14, vr. 38.

³³ Biraz farklılıkla benzer ifade için bk. Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi Ankaravî, *Fetâvâ-yı Ankaravî* (Bulak: Dâru't-Tibâatî'l-Mısıriyye, 1281), 2/149.

³⁴ *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1157-1159)*, 202.

verdiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda, kadınların ve onların aile üyelerinin, dava sürecinde aktif bir rol oynayarak kendilerini hukuken savunabildiklerini ve mahkemelerin bu savunmalara itibar ettiğini ortaya koymaktadır.

6.7. Abdullah bin Hasan – Fatıma binti Hüseyin Davası (7 Cemâziyelevvel 1159 Tarihli³⁵)

Aslen Maraşlı olan ve Adana'daki Sucuzâde Medresesi'nde talebe olarak bulunan Abdullah bin Hasan, Fatıma binti Hüseyin'in kendi nikâhlı eşi olduğunu iddia ederek Adana şer'îye mahkemesine başvurmuştur. Davalı sıfatıyla mahkeme huzurunda hazır bulunan Fatıma ise davacının bu iddiasını reddetmiş; Abdullah tarafından kendisine daha önce evlenme teklifinde bulunulduğunu, bu talebin kendisi tarafından açıkça geri çevrildiğini beyan etmiştir. Fatıma'nın ifadelerine göre, davacı Abdullah kendisiyle evlenmek niyetiyle Hâc Mehmed ve Durmuş Çelebi isimli şahısları aracı tayin etmiş, bu kişiler vasıtasıyla kendisine evlenme teklifinde bulunmuştur. Ancak Fatıma, bu teklifi kabul etmediğini, aksine açıkça reddettiğini belirtmiş ve söz konusu aracılar üzerinden yapılan istinkâhı tanıklarla ispat etmiştir. Mahkeme, Fatıma'nın bu savunmasını esas alarak istinkâh fiilinin vuku bulduğuna kanaat getirmiştir.

Mahkeme, hüküm verirken fıkıh kitaplarına da müracaat etmiştir. Bu çerçevede özellikle *Fetâvâ-yı Ankaravî* adlı eserde geçen “وطلب نكاح الحرة بمنع دعوى نكاحهما” (Hür bir kadının nikâhını talep etmiş olmak, o kadınla ilgili nikâh iddiasında bulunmaya mâni olur)³⁶ ifadesi esas alınmıştır. Bu açık fikhî kaideye dayanarak mahkeme, Abdullah'ın geçmişte Fatıma'nın nikâhını talep etmiş olması sebebiyle, onunla zaten evli olduğunu ileri süren iddiasını tenâkuz gerekçesiyle geçersiz saymıştır. Davacının şahitleri dinlenmeden davası usul yönünden reddedilmiş, kendisinin Fatıma'ya yönelik herhangi bir müdahalede bulunmaması yönünde karar verilmiştir.³⁷

Söz konusu hüküm, istinkâh delilinin hem teorik fikhî temellerini hem de pratik yargı uygulamalarındaki yansımasını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Hanefî fıkıhında esas alınan çelişki (tenâkuz) ilkesi, davacının önceki davranışlarının daha sonraki iddialarıyla bağdaşmaması hâlinde davanın esasına girilmeden reddedilmesini mümkün kılmaktadır. Burada da görüldüğü üzere, kadın tarafından ileri sürülen ve şahitlerle desteklenen istinkâh savunması, erkek tarafın nikâh iddiasını bertaraf etmiş; mahkeme ise hem usûl açısından hem de fikhî kaynaklara dayanarak davayı hükme bağlamıştır.

6.8. Ali bin Veli – Fatıma binti Hüseyin Davası (27 Rebîülâhîr 1161 Tarihli)

Adana şer'îye sicillerine yansıyan bir başka dikkat çekici örnekte, Karakışla nahiyesine bağlı Dülekli köyü sakinlerinden Ali bin Veli, mahkemeye başvurarak Adana'nın Câmî-i Cedîd mahallesinde ikamet eden Fatıma binti Hüseyin ile aralarında geçerli bir evlilik akdi bulunduğunu iddia etmektedir. Davacı Ali, mahkeme huzurunda verdiği beyanında, söz konusu davadan iki yıl kadar önce, artık hayatta olmayan Fatıma'nın babası Hüseyin'in, kızı Fatıma'yı onunla evlendirdiğini ifade etmiştir. Beyanına göre bu evlendirme işlemi, kamuya açık bir ortamda, Müslümanların huzurunda ve Fatıma'nın bizzat bulunduğu bir mecliste gerçekleşmiş; bu esnada 100 kuruş mehir kararlaştırılmıştır. Fatıma da evliliğe razı olduğunu beyan etmiş ve evliliği kabul etmiştir. Bu açıklamalara binaen Fatıma'nın halen nikâhlı eşi olduğunu, ancak onun kendisini teslim etmekten imtina ettiğini beyanla, mahkemenin müdahalesini talep etmiştir.

Davacının bu iddiası üzerine, davalı Fatıma'dan savunması sorulmuş; Fatıma ise Ali bin Veli'nin beyanlarını açıkça reddetmiş ve iddialarının geçersizliğini istinkâh deliline dayandırarak savunmasını kurmuştur. Buna göre Fatıma, Ali'nin yalnızca iki gün önce kendisine dünür gönderdiğini, onunla evlenmek istediğini beyan ettiğini ve bu doğrultuda kendisine vekâlet vermesini isteyerek kendisini vekil kılıp nikâh akdini gerçekleştirmek niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Fatıma, bu durumun açıkça Ali'nin evvelce kendisini eş edinmiş olmadığını gösterdiğini çünkü nikâh talebinde bulunmakla kendisinin o sırada hâli hazırda evli olmadığını zımnen kabul ettiğini beyan ederek, bu çelişkiye (tenâkuz) dayalı olarak davanın düşmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

³⁵ Bu hükmün altında 1109 tarihi yazmakla birlikte önceki ve sonraki hükümlere bakıldığında tarihin 1159 olması daha doğru görünmektedir. 4 Numaralı bu defterin devlet arşivlerinde de 1159 tarihli kaydedilmiş olması elli kelimesinin sehven unutulduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

³⁶ Ankaravî, *Fetâvâ-yı Ankaravî*, 2/149.

³⁷ *Adana Şer'îye Sicil Defteri (1157-1159)*, 227-228.

Mahkeme, Fatıma'dan bu def' (itiraz) beyanını ispat etmesini talep etmiş; Fatıma da biri erkek olmak üzere üç şahit göstermiştir: Mehmet Beşe bin Ali ile kadınlardan Ayşe binti Mehmet ve Cemile binti Ali. Bu şahıslar mahkeme huzurunda şahitlik yaparak Ali'nin, iki gün önce Fatıma'nın nikâhını talep ettiğini, bu maksatla kendisine dünür gönderdiğini doğrulamışlardır. Şahitliklerin şekil şartlarına uygun biçimde değerlendirilmesinin ardından mahkeme, "istinkâh dava-yı nikâha mâni' olmağın" diyerek istinkâhın sabit olduğu sonucuna ulaşmış ve davacı Ali'nin nikâh iddiasını esastan reddetmiştir.³⁸

6.9. Hüseyin bin Mustafa – Râziye binti Veli – İbrahim bin Süleyman Davası (Evâhir-i (20-30) Receb 1166 Tarihli)

Adana şer'iyeye sicillerine yansıyan dikkat çekici bir başka dava, istinkâh delilinin bu defa evlilik iddiasına taraf olmayan üçüncü bir şahıs tarafından ileri sürülmüş olması bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu davada, Hüseyin bin Mustafa isimli bir şahıs, Râziye binti Veli'nin kendi nikâhlı eşi olduğunu iddia ederek Adana kadılığına müracaat etmiş ve üçüncü şahıs konumundaki Eflak köyü hatibi İbrahim bin Süleyman'ın bu evlilik ilişkisine müdahale ettiğini beyanla, muârazadan men edilmesini talep etmiştir.

Hüseyin'in bu iddiası karşısında mahkeme huzurunda savunmada bulunan İbrahim, Râziye ile aralarında nişanlılık bulunduğunu, onunla evlenme niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Hüseyin ile Râziye arasında daha önce gerçekleşmiş bir evlilik akdine dair herhangi bir bilgiye sahip olmadığını belirtmiş, buna ilâveten Hüseyin'in geçmişte Râziye'yi nikâhına talip olmak suretiyle istinkâh ettiğini beyan ederek, bu yöndeki iddiayı "def'" olarak ileri sürmüştür. İbrahim'in bu savunması, klasik anlamda davalı sıfatını taşımadığı ve doğrudan nikâh iddiasının muhatabı olmadığı bir durumda istinkâh deliline atıf yapılması bakımından istisnai bir örnek arz etmektedir.

Mahkeme, İbrahim'in söz konusu iddiasını değerlendirmeye almış, istinkâhın sabit kılınabilmesi için beyine talep etmiştir. Ancak İbrahim, mahkeme huzuruna bu iddiasını doğrulayıcı nitelikte herhangi bir delil sunamamış; bu nedenle ileri sürdüğü def' beyyinesizlik nedeniyle muteber sayılmamıştır. Buna mukabil, Hüseyin, iddiasını beyine ile ispat etmeyi başarmıştır. Mahkeme, Hüseyin'in evlilik iddiasının geçerliliğine hükmetmiş ve İbrahim'in Râziye ile olan nişanlılık iddiasını dikkate almaksızın, onun Hüseyin'in eşiyle olan hukukî bağa müdahalesini men etmiştir.³⁹

Bu örnek istinkâh delilinin Osmanlı hukuk pratiğinde sadece kadınlar tarafından değil, kimi durumlarda üçüncü şahıslar tarafından da bir savunma aracı olarak ileri sürülmeye çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan bu olay, istinkâh delilinin kadınlar tarafından zaman zaman kötüye kullanılıp kullanılamayacağı sorusunu da gündeme getirmektedir. Yani bir kadının, mevcut evliliğini inkâr ederek yeni bir evlilik yapabilmek ya da istemediği bir evliliği sonlandırmak için bu delile başvurup başvurmadığı tartışmaya açık bir konudur. Nitekim bu örnekte, istinkâh iddiasının kadının kendisi tarafından değil, onunla evlenmeyi amaçlayan bir üçüncü şahıs tarafından ileri sürülmesi, bu tür bir ihtimalin fikhî ve sosyo-hukukî bir tartışma zemini doğurabileceğini göstermektedir. Ancak mahkemenin beyyineye verdiği önem, bu tür potansiyel suistimallerin önüne geçilmesinde hukukî güvenceyi temin etmektedir.

7. İstinkâh Deliline Dayalı Yargı Kararları ile İlgili Genel Değerlendirme

Adana şer'iyeye sicillerinde yer alan çok sayıda istinkâh deliline dayalı dava, Hanefî fıkıh doktrinde yer alan "evlilik talebi, evlilik iddiasını geçersiz kılar" kaidesinin yalnızca teorik bir ilke olarak değil, aynı zamanda Osmanlı yargı pratiğinde uygulanan etkin bir hukukî savunma aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu delil türünün öne çıktığı yargı kararlarında dikkat çeken ilk husus, kadınların sözlü beyanlarının tek başına yeterli görülmeyip, şahit delilleriyle desteklenmesinin zorunlu oluşudur. Kadınlar, kendilerine yönelik evlilik iddialarına karşı, ilgili erkek şahsın daha önce araçlar vasıtasıyla evlenme talebinde bulunduğunu (istinkâh) ispat etmek suretiyle, davanın esasına girilmeden reddedilmesini sağlamışlardır. Nitekim mahkemeler, bu beyyineyi muteber şahitler aracılığıyla sabit gördüklerinde, Hanefî mezhebine ait *Dürerü'l-Hükkâm*, *Fetâvâ-yı Ankaravî* gibi klasik kaynaklara atıf yaparak hüküm tesis

³⁸ *Adana Şer'iyeye Sicil Defteri (1161-1167)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../28, 11.

³⁹ *Adana Şer'iyeye Sicil Defteri (1166-1171)*, Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../132, 60 (hüküm 81).

etmişlerdir. Örnek vakalarda davacı erkeklerin ileri sürdükleri geçmişe dayalı nikâh akdi iddiaları, önceki evlenme teklifleriyle çelişkili (tenâkuz teşkil eden) beyanlar olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Böylece, Osmanlı hukukunda davacının tutarlılığı esas alınarak, evlilik gibi şahsî ve kamu düzenini ilgilendiren bir konuda zımnî rızaya ve delil sistemine dayalı dikkatli bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu davalarda öne çıkan ikinci önemli boyut, kadınların yargı önünde aktif bir şekilde yer alabilmeleri ve kendilerini güçlü bir hukukî söylemle savunabilmeleridir. Şahitler aracılığıyla desteklenen istinkâh beyanları, kadınların yalnızca edilgen bir dava konusu değil, aksine kendi hukukî sınırlarını belirleyebilen aktörler olduğunu göstermektedir. İncelenen vakaların tümünde, Osmanlı mahkemeleri, istinkâh delilini klasik fıkıh kaynaklarına uygun biçimde uygularken, aynı zamanda kadının rızasına ve önceki sosyal ilişkilerine dair delilleri sistemli biçimde değerlendirmiştir. Bu durum, Osmanlı hukuk sisteminde kadının yalnızca “korunmaya muhtaç” bir özne değil, aynı zamanda kendi hukukunu savunabilecek bir statüde kabul edildiğini göstermektedir.

Öte yandan, Râziye binti Veli davasında olduğu gibi, bazı istisnâî örneklerde bu delilin kadın tarafından değil, üçüncü bir şahıs (nişanlı, müstakbel eş adayı vs.) tarafından savunma aracı olarak ileri sürüldüğü de görülmektedir. Bu durum, istinkâh delilinin farklı şekillerde yorumlanabileceğini ve fikhî bağlamda kötüye kullanım (suistimal) ihtimaline karşı yargının hassasiyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle şahitlerin tezkiye edilmesi sürecinde kullanılan “velev aleynâ” gibi ifadeler, mahkemelerin beyyine değerlendirmelerinde titizliğini ve tarafsızlığını açıkça göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Hanefî fıkıh geleneğinde teorik temelleri bulunan “istinkâh delili”nin Osmanlı yargı pratiğindeki işleyişini ve özellikle kadınların hukukî korunması bağlamındaki rolünü ortaya koymayı amaçlamıştır. İstinkâh delili, bir erkeğin daha önce bir kadına evlenme teklifinde bulunmuş olması hâlinde, aynı kişi tarafından daha sonra ileri sürülen “bu kadın benim eşimdir” şeklindeki iddiaların çelişki (tenâkuz) gerekçesiyle mahkemece geçersiz sayılmasını sağlayan özgün bir ispat mekanizmasıdır. Bu yönüyle söz konusu delil, yalnızca usûlî bir teknik değil; aynı zamanda kadınların, özellikle asılsız evlilik iddialarına karşı kendilerini savunmalarına imkân tanıyan koruyucu bir hukukî araçtır.

Adana şer’iyye sicillerinden elde edilen dava örnekleri, bu delilin mahkemeler nezdinde istikrarlı bir şekilde uygulandığını, kadınların ise söz konusu delili bilinçli ve sistemli biçimde kullanarak lehlerine hüküm tesis ettirdiklerini açık biçimde göstermektedir. Mahkemeler, kadınların ileri sürdüğü istinkâh savunmalarını yalnızca sözlü beyanlarla değil, muteber şahitlerle desteklenmesi şartıyla değerlendirmiş; böylece kadınların şهادet sistemine dâhil olarak etkin bir savunma gerçekleştirebilmelerine imkân tanımıştır. Ayrıca mahkeme kararlarında klasik Hanefî fıkıh kaynaklarına yapılan atıflar, istinkâh delilinin sadece uygulamaya dönük bir pratik değil, aynı zamanda mezhebî içtihatlar ile doğrudan bağlantılı kurumsal bir yapı arz ettiğini göstermektedir. Öte yandan kadınların şahit beyanlarına dayalı olarak kendilerine yöneltilen evlilik iddialarını geçersiz kılabilimleri, Osmanlı yargı sisteminde kadınların edilgen değil, aksine aktif hukukî özne konumunda olduklarını ve mahkemelere erişimlerinin yaygın ve etkin olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum, Osmanlı toplumunda kadının hukuken “korunan” bir varlık olmanın ötesine geçerek, kendi hakkını savunabilen, delil üretebilen ve yargısal süreçlere müdahil olabilen bir birey olarak kabul gördüğünü göstermektedir.

İstinkâh deliline dayalı dava örnekleri, Osmanlı yargı geleneğinde delil sisteminin işleyişini, fikhî ilke ve usûl kurallarının mahkeme kararlarına nasıl yansıdığını ve en önemlisi de Osmanlı kadınlarının yargı önündeki hukukî konumlarını anlamak açısından son derece kıymetli veriler sunmaktadır. Söz konusu davalarda kadınlar, geçmişte kendilerine yöneltilmiş evlenme taleplerini ve bu taleplerin araçlar vasıtasıyla gerçekleştirildiğini şahit beyanlarıyla ispat ederek, daha sonra aynı kişilerce ileri sürülen evlilik iddialarını geçersiz hâle getirmişlerdir. Mahkemelerin, bu süreçte yalnızca beyyineyi değil, aynı zamanda muteber fıkıh literatürünü de esas alarak karar vermeleri, Hanefî mezhebine dayalı Osmanlı yargı pratiğinin teorik temellerle güçlü bağını göstermektedir.

Sonuç olarak, Adana şer’iyye sicillerine yansıyan bu tür davalar, Hanefî fıkıh sisteminin Osmanlı yargı pratiğine ne ölçüde nüfuz ettiğini; kadınların hak arama yollarını nasıl etkin biçimde kullanabildiklerini; mahkemelerin ise delil temelli, içtihatla bağlantılı ve toplumsal duyarlılığı gözetken bir yargılama süreci yürüttüklerini somut biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bulgular, mahkemelerde kullanılan

istinkâh delilinin, sadece teorik bir norm değil, aynı zamanda Osmanlı kadınlarının hukuken aktifliğini ve asılsız nikâh iddialarına karşı koruyucu bir işlev üstlenen pratik bir savunma aracı olduğunu göstermektedir.

Kaynakça | References

- Abdülhalim Efendi, İbn Pîr Kadem. *Hâşiyetü Dürer*. Dersâadet: Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1854.
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1157-1159), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../4.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1134-1135), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../13.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1143-1144), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../14.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1161-1167), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../28.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1121-1127), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../41.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1127), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../42.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1134), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../103.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1127-1128), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../106.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Adana Şer'îye Sicil Defteri (1166-1171), Devlet Arşivleri, MŞH.ŞSC.d../132.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>
- Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Hanefî. *Mecma'ü'l-fetâvâ*. İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 331.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-bukêâm şerbu Mecelleti'l-ahkam*. çev. Fehmi el-Hüseynî. b.y.: Dâru'l-Cil, 1991.
- Ankaravî, Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi. *Fetâvâ-yı Ankaravî*. 2 Cilt. Bulak: Dâru't-Tibâati'l-Mısriyye, 1281.
- Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali. *et-Telkîn fi'l-fikhi'l-Mâlikî*. ed. Ebû Üveys Muhammed Ebû Habre - Ebû'l-Fazl Bedr b. Abdillâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Bardakoğlu, Ali. "İsbat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/492-495. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslamiye ve Istilahât-ı Fıkhiye Kâmûsu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâb Tâcu'l-luga ve Sıhâbu'l-arabiyye*. ed. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlim, 1987.
- Dalgın, Nihat. "Mürâhik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/40-41. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/murahik>
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. ed. Muhammed Nu'aym el-Arkasûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa b. Osman. *Hâşîye ale'd-Dürer şerbu'l-Gurer*. Dersâadet: Matbaa-i Osmâniyye, 1310.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Mâze, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Buhari Merginânî Burhâneddin Buhârî. *el-Mubîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2004.
- İbn 'Abdiberr, Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdullah. *el-İstizkâr*. thk. Salim Muhammed Ata - Muhammed Ali Mu'avvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.

- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, 1986.
- Mâverdî, 'Alî b. Muḥammed. *el-Hâvî'l-Kebîr fî fikhi mezhebi'l İmâm's-Şâfiî ve buve Şerḥu Muḥtaşaru'l-Muḥzenî*. thk. Alî Muḥammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1994.
- Merdâvî ed-Dımaşkı, Ebû'l-Hasan 'Alâüddîn 'Alî b. Süleymân b. Aḥmed el-. *el-İnşâf fî Ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hılâf li'l-Merdâvî*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz. *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-abkâm*. b.y.: Dâru ihyâi'l-kütübî'l-arabiye, ts.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). *İstanbul Kadı Sicilleri Anadolu Sadâreti Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 1251-1257/ M. 1835-1841)*. İstanbul: Kültür AŞ, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). *İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709)*. İstanbul: Kültür AŞ, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H. 1129-1131 / M. 1717-1718)*. İstanbul: Kültür AŞ, 2019.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed ez-, Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâbiri'l-Kâmûs*. ed. Komisyon. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965.